

Мати

Ганс Крістіан Андерсен

Переклад Михайла Старицького

Сиділа собі мати біля колиски над своєю недужою дитиною; сама смутна та зажурена, — так-то вже боялась, щоб дитя не вмерло... А дитя лежало таке бліде; очиці йому позаплющувались, і дихало воно так важко та інший раз так глибоко, неначе зітхало, і мати усе знай смутніше й смутніше дивилася на своє мале немовлятко.

Коли це хтось стукнув, — і увіходить у хату убогий, старезний дід, одягнений наче у кінську попону; бо в ній було таки тепло, а дідові того тільки й треба: стояла, бач, уже зима люта. Надворі геть усе було повкриване снігом та кригою і вітер віяв такий пронизуватий, що аж вид різало.

Дід увесь дрижав од холоду; дитинка на часиночку заснула. Мати тим часом налила у горщик пива й поставила до печі, щоб нагрілося. Дід колихав дитину, а мати сиділа на стільчику проти нього і дивилася на своє хворе дитя, що важко дихало. Потім бере за рученьку дитину та й питає:

— Адже, правда, воно зостанеться живе? Адже Бог не одбере його в мене?

А дід, — бо то була сама Смерть, — так якось чудно покивав головою: воно мов значило — і правда, і ні. Мати потупила очі — і по щоках у неї покотилися сльози... Голова її обважніла; почало й на сон клонити, — бо вона уже три дні — три ночі, як і очі стуляла. От задрімала вона, та й то тільки на одну хвилину; незабаром схопилася і затремтіла од холоду.

— Що це? — питає вона, озираючись на всі боки. Та діда не було вже більше — і її дитини не стало: дід заніс її з собою.

А в куточку на той час старі дзиґарі теленькали і важка гиря аж додолу опустилася, — бум! — от і дзиґарі стали.

Сердешна мати вибігла з хати — і давай кликати свою дитину.

Надворі, у снігу, сиділа якась жінка у довгому чорному вбранні. І каже:

— У тебе в хаті Смерть була: я бачила, як вона вибігла звідти з твоєю дитиною; вона йде прудше вітру і ніколи вже не вертає того, що взяла!

— Скажи тільки мені: якою вона йшла дорогою? — питає мати. — Мені тільки скажи, якою дорогою, — я вже сама найду її!

— Дорогу я знаю, — каже жінка в чорному вбранні. — Та перш чим скажу тобі, ти повинна заспівати мені усіх тих пісень, що співала своїй дитині. Я дуже люблю оті пісні; я їх давніше колись чула. Я, — каже, — ніч. Я бачила, як ти й плакала, співаючи пісні тії.

— Усіх, усіх заспіваю, — каже мати. — Тільки не загаюй мене, щоб мені догнати її, щоб мені найти свою дитину!

От сидить ніч мовчки й не поворухнеться. Тоді мати, ламаючи руки, заплакала та й почала співати.

Багато там було пісень тих, а сліз — іще більше!

Ніч тоді й каже:

— Іди по праву руч у темний сосновий бір: я бачила, що Смерть туди пішла з твоєю дитиною.

Посеред бору лежали дороги навхрест. Вийшла тая мати на перехрестя та й сама вже не знає, якою іти їй дорогою. А там ріс терновий кущ, а на ньому не було ні листу, ні цвіту, бо стояла вже холоднеча люта, аж бурульки з льоду пообвисали на вітах тернових.

— Чи тут не проходила Смерть з моєю дитиною?

— Проходила, — каже терновий кущ, — тільки я не скажу тобі, якою вона пішла дорогою, аж поки ти не нагрієш мене на своїх грудях. Я тут мерзну на смерть, — швидко стану справжньою кригою.

Нічого робити — пригорнула мати кущ той до своїх грудей, та так міцно пригорнула, що він почав аж одтавати. Спичаки[47] з терну повстромлялися їй у груди, і кров закапотіла чималими краплями. А кущ розпустив свіже, зелене листя і зацвів серед холодної зимньої ночі: то, бач, при недолі так тепло на серці у матері! І кущ розказав, якою іти їй дорогою.

От і приходить вона до великого озера; а на тому озері нема ні корабля, ні човна. І озеро те ще негаразд замерзло, щоб по льоду перейти через нього; а убрід перейти — і не кажи: воно було глибоке. А перейти треба: вона хотіла знайти свою дитину. От лягла вона на землю, щоб те озеро випити; та випити озеро — несила чоловікові. Але сердешна мати у тяжкому горі усе думала — може, станеться яке диво.

— Ні, цього не буде! — сказало озеро. — Давай краще поміркуємо з тобою, що нам чинити. Я дуже люблю збирати перли, а в тебе очі — то ж дві найкращі перлини, які мені доводилось коли бачити. Хочеш, виплач їх у мене, — тоді я повезу тебе у ту велику теплицю, де живе Смерть та ходить за квітками й деревами; а там кожне дерево чи кожна квітка — то все душі людські.

— Ой, чого б не дала я, тільки б мені знайти свою дитину! — каже зі сльозами мати. Та ще дужче заплакала, і очі її упали на дно в озеро, і стали з них дві найдорожчі перлини.

Тоді озеро підхопило її і в одну мить хвилию перенесло на той бік, де стояв чудовний будинок на кілька миль у довжину. Певно не можна було сказати, що то таке — чи то гора з лісом та печерами, чи то палаци. Та бідна мати нічого того не бачила, бо вона виплакала свої очі.

— Де мені ту Смерть найти, що занесла мою малую дитину? — питає.

— Вона ще сюди не приходила, — каже сива, як лунь, бабуся, що стерегла теплицю у Смерті. — А як ти сюди добилася, хто поміг тобі? — питає.

— Бог мені поміг! — одмовила мати. — Він — милосердний, певно, що й ти милосердна будеш! Та де ж мені шукати мою дитину малую?

— Не знаю! — каже бабуся. — Та ти, бачу, нічого й не бачиш! Багато квіток та дерев пов'яло сю ніч; от швидко Смерть повернеться й пересадить їх. Адже ти знаєш,

що у кожного чоловіка є свій цвіток або дерево життя; воно зроблене так само, як і той чоловік. Хоча зверху вони все одно, що й другі рослини, а всередині у них серце б'ється. Дитяче серце теж може битись! Ось дивись — може, пізнаєш свою дитину по тім, як б'ється серце у неї. А що ти даси мені, як я скажу, що ще тобі треба робити?

— Нічого тобі дати у мене, — каже смутна мати. — Але я піду задля тебе хоч на край світу.

— Цього мені не треба, — каже бабуса. — Оддай мені краще своє довге чорне волосся. Адже й ти сама знаєш, яке воно хороше; воно мені дуже подобалось! А я, коли хоч, оддам тобі своє сиве: усе-таки краще, чим нічого!

— Та й тільки? — каже мати. — Бери, бери, — тобі з радістю оддам його!

І оддала бабусі своє викохане, хороше волосся, а замість нього взяла сиве, бабусине.

І пішли тоді вони у велику теплицю, де росли, перемішавшись, гарні квітки та дерева. Там стояли під склом гарні гіацинти й троянди рожеві завбільшки з дерево. Тут росли і водяні рослини, одні зовсім свіжі, а другі прив'ялені; водяні гади по них лазили, і чорні раки повпиналися у стебла їх. Тут стояли і пальми розкішні, і дуби та платани; стояла тут і петрушка, і тімин[48] у цвіту. Кожне дерево чи квітка мали своє ймення, у кожному ховалося життя якого-небудь чоловіка. Ті люди ще жили — один у Китаї, другий у Гренландії... кругом по цілому світу. Були тут і великі дерева у малих горщечках, їм було там тісно, аж трохи горшки не лускалися; росли там і маленькі квіточки на пухкій землі, обложені кругом мохом, і коло них ходили та годили. Сердешна мати нагиналася до самої маленької рослини та прислухалася, як б'ється у кожної людське серце, та і між цілими мільйонами таки пізнала серце своєї дитини.

— Ось воно! — скрикнула вона і простягла руку до малесенького василечка, зовсім слабого, що стояв, похиливши набік головоньку.

— Не займай його! — каже бабуса. — Стань ось тут, а як прийде Смерть, — бо я жду її кожну хвилину, — не давай їй зривати ції квітки; посварись на неї, що ти другі квітки позриваєш; вона злякається! Вона за все це дає відповідь перед Богом: ні одній рослинки не мусить вирвати, поки Він не дасть свого дозволу!

Аж ось зразу понесло по теплиці крижаним холодом, і сліпа мати почула, що то Смерть іде.

— Ти як сюди знайшла дорогу? — питає та. — Ти як сюди прийшла швидше мене?

— Я — мати! — одказала вона.

І Смерть простягла свою довгу руку до тонкого маненького квітика; та мати так міцно-міцно, а проте бережно закрила його руками, що Смерть навіть не доторкнулася до жодного листонька.

Тоді Смерть дихнула їй на руки, і мати почула, що це холодніше за самий холодний вітер, і руки у неї од несилля упали.

— Ні, тобі зо мною не справитись! — сказала Смерть.

— Бог допоможе справитись з тобою! — каже мати.

— Та я тільки те й роблю, чого Він хоче! — каже Смерть. — Я садовниця у Нього. Я

беру усі квітки та дерева і пересаджую їх у райський сад, у невідомий край. А як вони там ростуть, що там діється — того я не мушу тобі сказати.

— Оддай мені дитя моє! — сказала зі сльозами мати, і плакала, і благала.

А це зразу як схопить руками за дві хороші квітки, як закричить на Смерть:

— Я всі твої квітки позриваю! Що мені залишилося при моїм горі?

— Не займай їх! — каже Смерть. — Ти от бідкаєшся на своє нещастя, а сама хочеш зробити нещасною ще й другу матір.

— Ще й другу матір! — сказала сердешна жінка і в ту ж мить випустила з рук обидві квітки.

— На тобі твої очі, — каже Смерть. — Я добула їх на дні в озері; вони так ясно блищали, — я й не пізнала, що то твої очі. Візьми їх назад; вони тепер ще ясніші, ніж були; а потім дивись ось сюди — в оцей глибокий колодязь. Я скажу тобі, як звуться оті дві квітки, що ти хотіла зірвати, і ти тоді побачиш усю їх потоню[49] долю, усе життя їх людське. Ти побачиш, що ти хотіла згубити!

От і почала вона дивитись у колодязь; а на серці ставало так радісно, бачачи, як одна з квіток тих була справжнім щастям задля цілого світу, — яке було там щастя та радості круг неї. І побачила вона життя й другої: а тут тільки й було, що клопоти та нужда, горе та муки.

— І те й друге — воля Божа! — каже Смерть.

— Котра ж квітка нещасна, а котра щаслива? — питає мати.

— Цього я не скажу тобі, — одмовила Смерть. — А знай тільки, що одна з квіток тих — квітка твоєї дитини. Ти тепер бачила її долю, яка вона буде, бачила долю своєї питимої[50] дитини!

Тоді голосно закричала з жаху мати:

— Котра ж з отих — квітка мого сина? Кажи, кажи мені! Порятуй безневинну дитину, рятуй дитя моє од усього того нещастя! Візьми вже краще та занеси його у Царство Небесне! Забудь мої сльози, мої благання, — забудь усе, що я не робила!

— Я тебе не розумію! — каже Смерть. — Чи ти знову хочеш узяти свою дитину, чи я мушу нести її у ту сторону, котреї ти не знаєш?

Тоді мати з горя ще дужче заламала собі руки, упала навколішки і прохала Бога:

— Господи! Не слухай мене, не слухай, коли я що прошу у Тебе проти волі Твоєї: вона одна благая! Не слухай мене!

І голова її схилилась на груди.

А Смерть полетіла з тією дитиною у невідомі краї...

Примітки

47

Спичак — колючка.

48

Тімин — тмин.

49

Потонній — прийдешній.

Питимий — рідний.

Пояснення слів

Гіацинт — пахуча квітка, поширена у Східному Середземномор'ї.

Платан — високе швидкоросле листяне дерево з зеленувато-сірим стовбуром, широкою кроною та лататим листям.

Янгол